

Storföretagarna och politiken

Av Sven Anders Söderpalms doktorsavhandling Storföretagarna och det demokratiska genombrottet framgår hur hårt storföretagarna engagerade sig i politiken under första världskriget. Kring sekelskiftet dominerade liberalismen bland storföretagarna. Försvarsfrågan förde dem över åt höger, och regeringens handelspolitik under krigets första år drev dem på nytt åt vänster, skriver universitetslektor Birger Hagård, som konstaterar att under det gångna halvsekle en liknande utveckling inom näringslivet kunnat iakttagas. Storföretagarnas preferenser för olika partipolitiska konstellationer har växlat. Ibland har näringslivsorganisationerna gett prov på stor livaktighet, t ex under ATP-striden, vid andra tillfällen har de »legat lågt». I de politiska övervägandena har, anser artikelförf., alltid den kortsiktiga intressepolitiken övervägt.

Vilken roll spelar storföretagarna i politiken? Det är möjligt, att en företrädare för den extrema vänstern med utgångspunkt i tesen om det kapitalistiska samhällets påstådda manipulationer skulle vilja svara, att de spelar en stor roll, och att denna roll är i hög grad negativ. Ett sådant av känslor och värderingar dikterat svar är dock naturligtvis ointressant.

I själva verket kan ett adekvat svar på frågeställningen ges på två sätt. Det är möjligt att *kvantitativt* mäta storföretagarnas roll i olika politiska organ, och det går att *kvalitativt* analysera deras deltagande i och påverkan på den politiska beslutsprocessen. I det senare sammanhanget kommer agerandet genom olika näringslivsorganisationer in i bilden.

Antalet storföretagare i riksdagen vid skilda tidpunkter framgår av en undersökning av Lars Sköld och Arne Halvarson, Riksdagens sociala sammansättning under hundra år (Samhälle och riksdag, del I, 1966).

I andra kammaren var antalet 1912 15, 1937 7 och 1961 11. Procentsiffrorna har varierat mellan 6,5 och 3,0. Från början var de flesta av kammarens storföretagare moderata. De senare åren var de mest liberaler.

För första kammarens del finns motsvarande uppgifter först för 1930 års riksdag. Det konstateras dock, att antalet storföretagare under perioden 1870–1910 genomgående var stort, främst beroende på valbarhetsvillkoren: 1870 28 (22,2 %), 1890 34 (23,4 %) och 1910 37 (24,7 %). Efter det demokratiska genombrottet har

första kammarens sammansättning undersökts för tre olika år.

1930 var antalet storföretagare 14, 1937 11 och 1961 6. Det förstnämnda året utgjorde de 9,3 procent av kammarens ledamöter, det sistnämnda 4,0. Även här dominerade de moderata till en början (10 av 14). 1961 fanns det tre moderata, däremot ingen liberal men tre socialdemokrater.

Dessa uppgifter säger egentligen inte så mycket. Vi kan konstatera, att storföretagarna fram till det demokratiska genombrottet utgjorde en relativt stor andel, nära en fjärdedel, av förstakammarledamöterna, och att de därefter utgjort en liten grupp i såväl första som andra kammaren. Antalet tycks ha varit relativt konstant i andra kammaren.

Med tanke på det relativt sett större direkta inflytande på politiken, som storföretagarna kunde utöva före demokratiens slutliga genombrott, kunde det måhända förväntas, att storföretagarna aktivt skulle ha motarbetat demokratiseringssträvandena och ha utgjort ett starkt stöd för i första hand den Hammarskjöldska ministären. Så var det nu inte. Detta visar *Sven Anders Söderpalm* i en doktorsavhandling, *Storföretagarna och det demokratiska genombrottet*, som ventilerades förra året.

Åt höger

Kring sekelskiftet hörde företagen till stor del hemma i det liberala lägret. Högern vilade i första hand på bönder och ämbetsmän, och inom dess led florerade

en antikapitalistisk agitation med sikte inställt på främst den starkt expanderande gruvindustrin i Norrland. Sedan Arvid Lindman blivit statsminister vände utvecklingen. Han var själv industriman och hans politik ingav näringslivet förtroende, samtidigt som Staaff medverkade till en radikaliserings av den liberala politiken. Försvarsstriden mellan Staaff och högern drev storföretagarna ytterligare åt höger. Regeringen Hammarskjöld fick också ett betydande inslag av storföretagare - Knut Wallenberg, Dan Broström och Axel Vennersten blev respektive utrikes-, sjöförsvars- och finansminister. I den socialdemokratiska agitationen hette det, att det var storkapitalet som bildat regering med Wallenberg och inte Hammarskjöld som det centrala namnet.

Praktiskt taget redan från början uppstod misstämningar mellan de konservativa och Knut Wallenberg. Familjen Wallenberg hade stora intressen i Ryssland, och i en uppmärksam intervju på våren 1914 tog den nye utrikesministern avstånd från Sven Hedin och »rysshetsen» i landet. Detta föranledde bl a *Svensk Tidsskrift* med Eli Heckschers penna till ett angrepp på liberalernas benägenhet att i exportens inriktning se en ledstjärna för utrikespolitiken. Överhuvudtaget var de konservativa akademikerna ofta ideologiskt medvetna och tyskorienterade, medan storföretagarna till stor del lade rent ekonomiska aspekter på utrikes- och försvarspolitikerna.

Frågan om handelspolitiken kom under kriget att skärpa motsättningarna mel-

lan höger och vänster. Hammarskjöld samt Arvid Lindman och Eric Trolle, de senare i egenskap av ordförande i industrirespektive handelskommissionen, blev de främsta målsmännen för en handelspolitik stödd på folkrättsliga argument och be-tingad av en önskan att slå vakt om landets suveränitet. Detta ledde efter hand till motsättningar till England, varvid inte minst de engelska metoderna för att genomföra en effektiv handelsblockad gentemot centralmakterna vållade stark irritation.

Ökade motsättningar

På näringslivshåll ökade motsättningarna till regeringen successivt, ett förhållande som också utnyttjades av vänstern. Svensk Tidskrift kunde på våren 1916 konstatera, att det kombinerade motståndet mot krigshandelslagen utgjorde »ett slående exempel på den hemliga sympati mellan det politiska och det ekonomiska jobberiets målsmän, som understundom uppenbarar sig och som här tog sig offentliga uttryck i bl. a. socialistiska bekymmer över statens intrång på det privata näringslivet». Närmandet mellan vänstern och näringslivet hade antibyråkratismen som gemensam plattform.

Marcus Wallenberg, som var starkt ententevänlig, företog vid upprepade tillfällen aktioner, vilka verkade utomordentligt irriterande på högerhåll. Ett exempel på detta är maj 1916, då på hans initiativ Industriförbundet, Exportföreningen, Bankföreningen och Stockholms Handels-

kammare i en skrivelse vände sig mot vissa tidningsskriverier, som sades skada landet och ekonomin. Avsikten var att stämma rysk och engelsk opinion välvillig och vände sig mot ett försök från aktivistiskt håll att aktualisera Ålandsfrågan med anledning av ryska befästningsarbeten på ön. Lindman tog särskilt illa vid sig av aktionen och kritiserade i ett brev starkt såväl aktivisterna som Marcus och Knut Wallenberg.

På våren 1916 hade Hammarskjöld, främst biträdd av Lindman, inlett en aktivisering av den svenska handelspolitiken, vilket dock inte fick avsett resultat utan i stället ledde till en skärpning av den engelska blockaden. Resultatet blev att försörjningsläget allvarligt försämrades, och vissa delar av näringslivet började öppet opponera mot regeringen. Knut Wallenberg tvingade statsministern att uppta förhandlingar med England genom en delegation med Marcus Wallenberg och den Enskilda Banken närstående Johannes Hellner som främsta företrädare. I början av februari 1917 lämnade engelsmännen ett förslag till avtal, som Hammarskjöld inte var beredd att antaga. I den krissituation, som föregick regeringens demission, mobiliserade Marcus Wallenberg industrien till stöd för kravet på en uppgörelse med England. På högerhåll förekom under krisen en hård kampanj för att rädda Hammarskjöld, med en klart uttalad antikapitalism och wallenbergfientlighet som främsta beståndsdelar. Samtidigt riktade vänstern hårda attacker mot statsministern, som anklagades för forma-

lism och egenmäktighet, medan Knut Wallenberg fritogs från kritik och i stället komplimenterades för sitt arbete. Branting hade ingående överläggningar med bröderna Wallenberg. Marcus Wallenbergs förhandlingsinsats hade skaffat honom utomordentlig prestige hos vänstern.

Valet 1917 föregicks av en kampanj, där motsättningarna mellan industrien och jordbruket intensifierades. Bonderörelsen, som nu uppträdde i form av Bondeförbundet och Jordbrukarnas Riksförbund, var utpräglad antikapitalistisk och fick stöd i sin agitation från högerhåll. I valet led högern nederlag, och inte heller lyckades det högerledarna att förhindra att Johannes Hellner blev utrikesminister i den Edén-Brantingska koalitionen. »Branting ifrågasatte inte», skriver Söderpalm, »att näringslivet och främst kretsen kring Enskilda Banken skulle spela en huvudroll vid genomförandet av den nya handelspolitiken.» Vänstern hade djupt och medvetet lierat sig med Wallenberg och Hellner.

Hårt engagemang

Efter vapenstilleståndet 1918, då rösträttsfrågan aktualiserades, företogs starka påtryckningar från näringslivet gentemot högerledarna för att få dessa att ge efter. Det var fråga om aktioner både i Stockholm och i Göteborg, och Marcus Wallenberg och hans förbindelser deltog i båda aktionerna. Kort före författningsuppställningen riktade också ett antal storföretagare med framskjutna positioner i olika näringslivsorganisationer en skarp protest

mot det tyskvänliga Aftonbladet, som ironiserat över den brittiske monarkens hyllning till imperiets trupper.

Söderpalms studie ger vid handen hur hårt storföretagarna engagerade sig i politiken under första världskriget. Kring sekelskiftet dominerade liberalismen bland storföretagarna. Försvarsfrågan förde dem över åt höger, och regeringens handelspolitik under krigets första år drev dem på nytt åt vänster. Samtidigt framgår det, ehuru Söderpalm borde ha understrukt den aspekten tydligare, att vad som motiverade storföretagarnas agerande gång efter annan var i första hand deras ekonomiska intressen. De talade själva om praktisk politik i motsats till vad de uppfattade som en byråkratisk politik.

Storföretagarnas och inte minst bröderna Wallenbergs agerande förstärkte den antikapitalism, som var markant inom stora delar av högern och en av utgångspunkterna för bonderörelsen. Mot bakgrund av erfarenheterna från kriget är det också rätt lätt att förstå den starka grgrund, som nykonservatismen hade, då den efter kriget trängde fram. (Se Svensk konservatism i perspektiv, Sv T 8/69, sid. 373 ff).

Under det gångna halvsekle har kunnat iakttagas en utveckling inom näringslivet, som i ett avseende påminner om vad som skedde under århundradets första decennier. Storföretagarnas preferenser för olika partipolitiska konstellationer har växlat. Ibland har näringslivsorganisationerna givit prov på stor livaktighet, t. ex. under ATP-striden; vid andra tillfällen åter har

de »legat lågt». Då socialdemokraterna varit framgångsrika, har de dragit sig tillbaka till något slags partipolitisk neutralitet, och givit uttryck för en önskan att komma socialdemokratien till mötes. Även om det finns flera enskilda undantag, kan det dock knappast sägas, att storföretagarna präglats av någon i egentlig mening ideologisk övertygelse. De har inte heller alltid visat prov på förståelse inför poli-

tikens nyanser eller velat se skillnaden mellan politik och affärer. Trots angrepp från vänsterhåll har de aldrig velat solidarisera sig helhjärtat med de borgerliga partierna och ge dem det stöd, personellt och ekonomiskt, som skulle kunna balansera kombinationen LO-SAP. I de politiska övervägandena har alltid den kortsiktiga in-
tressepolitiken övervägt.